

Institut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
jacek.gackowski@umk.pl

Centrum Archeologii Podwodnej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
pydyn@umk.pl

Jacek Gackowski, Andrzej Pydyn

PRESTIŻOWE NAGRODY LEDNICKIEGO ORŁA PIASTOWSKIEGO DLA TWÓRCÓW AKADEMICKIEGO OŚRODKA ARCHEOLOGII PODWODNEJ W TORUNIU

W roku 2024 Kapituła Nagrody Lednickiego Orła Piastowskiego wręczyła te wyjątkowe wyróżnienia dwóm inicjatorom i wieloletnim badaczom wczesnośredniowiecznych mostów lednickich: Profesorowi Andrzejowi Koli i Doktorowi Gerardowi Wilke. W obecności członków wspomnianej Kapituły, władz samorządowych województwa wielkopolskiego, powiatu gnieźnieńskiego i gminy Łubowo, a także poprzednich laureatów (m.in. profesorów Hanny Marii Kóćki-Krenz, Andrzeja Buko i Przemysława Urbańczyka) tegorocznym Laureatom wręczono symboliczne statuetki¹. Przekazanie tych prestiżowych nagród było połączone z zasadzeniem drzewka dębowego, które rosnąc, po wsze czasy ma symbolicznie utrzymywać pamięć o dokonaniach badawczych obu archeologów (ryc. 1).

Podwodne badania archeologiczne mostów lednickich rozpoczęły się w 1982 roku. Stało się to możliwe dzięki podpisaniu umowy o współpracy Instytutu Archeologii UMK z Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Pracami badawczymi od początku kierowali obaj Laureaci, a po wyjeździe w 1987 roku dr. Gerarda Wilke do Kilonii funkcję kierowniczą ekspedycji lednickiej sprawował, do roku 2008, profesor Andrzej Kola². Wieloletnia kampania badawcza

¹ Pierwsza część uroczystego wręczenia nagród odbyła się 27 czerwca br. w Palatium Ostrowa Lednickiego. Wówczas swoją statuetkę odebrał prof. dr hab. Andrzej Kola. Z przyczyn losowych tego dnia nie mógł pojawić się drugi z Laureatów, stąd podobne wydarzenie połączone z przekazaniem dr. Gerardowi Wilke okolicznościowej statuetki odbyło się w murach lednickiego Muzeum w dniu 4 października br. Przypomnijmy, że z wnioskiem do Kapituły Lednickiego Orła Piastowskiego wystąpił dr hab. Andrzej Pydyn, prof. UMK, dyrektor Centrum Archeologii Podwodnej UMK w Toruniu i kontynuator badań archeologicznych lednickich mostów.

² Od roku 2017 badaniami lednickimi kieruje dr hab. Andrzej Pydyn, prof. UMK.

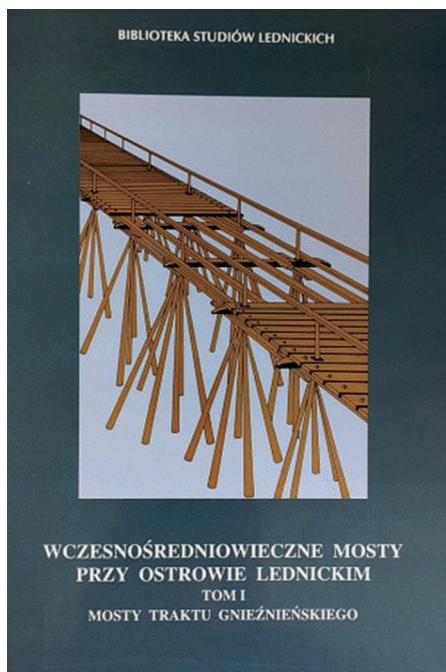

Ryc. 1. Dr Gerard Wilke (po lewej) i Prof. dr hab. Andrzej Kola podczas uroczystości wręczenia Lednickich Orłów Piastowskich 2024 roku (fot. M. Popek)

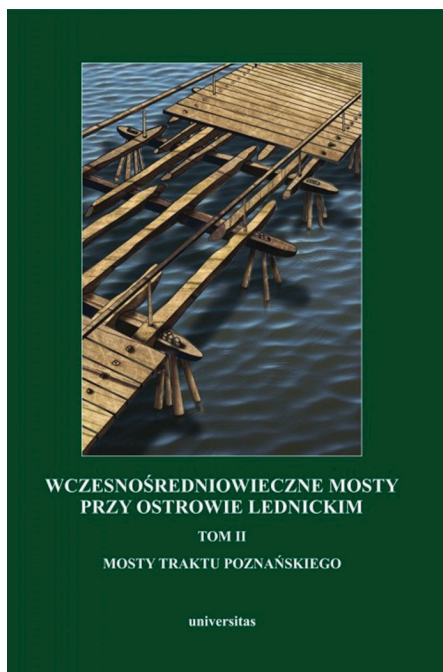
prowadzona w obrębie rumowisk obu mostów lednickich (tzw. gnieźnieńskiego i poznańskiego) pozwoliła zadokumentować pozostałości ich drewnianych konstrukcji (składających się z setek pali i belek), a także bardzo liczną i różnorodną kolekcję artefaktów metalowych (wśród których szczególną uwagę zwracają militaria) oraz wyrobów z drewna, kości i skóry, jak również wielu naczyń ceramicznych³. Tak spektakularne odkrycia znalazły odbicie w licznych publikacjach naukowych (ryc. 2–4)⁴, a wody jeziora Lednica stały się miejscem

³ <https://kulturaupodstaw.pl/mosty-lednickie/> [odczyt: 15.11.2024].

⁴ Wśród wielu publikacji poświęconych problematyce mostów lednickich uwagę zwracają pozycje książkowe: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim*, t. 1: *Mosty traktu gnieźnieńskiego*, red. Z. Kurnatowska (Biblioteka Studiów Lednickich 5), Lednica-Poznań 2000; A. Kola, G. Wilke, *Mosty sprzed tysiąca lat. Archeologiczne badania podwodne przy rezydencji pierwszych Piastów na Ostrowie Lednickim*, Toruń 2000; A. Kola, G. Wilke, *Brücken vor 1000 Jahren. Unterwasserarchäologie bei der polnischen Herrscherpfalz Ostrow Lednicki*, Toruń; *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim*, t. 2: *Mosty traktu poznańskiego (wyniki archeologicznych badań podwodnych prowadzonych w latach 1986–2003)*, red. A. Kola, G. Wilke, Kraków 2014.

Ryc. 2

Ryc. 3

Ryc. 4

- Ryc. 2. Okładka: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim*, t. 1: *Mosty traktu gnieźnieńskiego*, red. Z. Kurnatowska (Biblioteka Studiów Lednickich 5), Lednica-Poznań 2000
- Ryc. 3. Okładka: *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim*, t. 2: *Mosty traktu poznańskiego (wyniki archeologicznych badań podwodnych prowadzonych w latach 1986–2003)*, red. A. Kola, G. Wilke, Kraków 2014
- Ryc. 4. Okładka: A. Kola, G. Wilke, *Mosty sprzed tysiąca lat. Archeologiczne badania podwodne przy rezydencji pierwszych Piastów na Ostrowie Lednickim*, Toruń 2000

szkolenia kilku pokoleń polskich archeologów podwodnych i miejscem spotkań badaczy z różnych części Europy. Realizowane z inspiracji Andrzeja Koli i Gerarda Wilke badania podwodne w wodach wspomnianego akwenu pozwoliły na potwierdzenie wyjątkowo ważnej roli Ostrowa Lednickiego w strukturach państwa wczesnych Piastów.

Przypomnijmy, że dr Gerard Wilke i prof. Andrzej Kola to wieloletni pracownicy naukowo-dydaktyczni Instytutu Archeologii UMK, przed laty twórcy toruńskiego ośrodka archeologii podwodnej. Gerard Wilke w 1962 roku, jeszcze jako student poznańskiej archeologii, nurkował w wodach lednickiego jeziora. Jak wspomina w ostatnim wywiadzie z Michałem Dachterą: „[...] już w latach 50. powstawały kluby pletwonurków (w tym poznański klub PTTK, zainteresowany m.in. archeologią podwodną). To jego członkowie rozpoczęli w 1959 roku poszukiwania reliktyw mostów w toni wspomnianego akwenu. W 1962 roku z polecenia prof. Wojciecha Kóčki, kierownika Katedry Archeologii UAM, dołączyłem do tej grupy, rozpoczynając pod ich nadzorem pierwsze nurkowania na oznaczonych już na dnie jeziora fragmentach odkrytego mostu, tzw. poznańskiego”⁵.

Doktor Gerard Wilke ukończył archeologię na Uniwersytecie Adama Mickiewicza w Poznaniu w 1965 roku. W 1968 roku związał się z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie pracował do 1987 roku. Obok aktywności naukowej realizował się jako nauczyciel akademicki, prowadząc zajęcia dydaktyczne. W 1975 roku uzyskał stopień naukowy doktora archeologii. Obok oczywistych zainteresowań dotyczących archeologii podwodnej zajmował go zagadnienia z zakresu archeologii osadnictwa, przede wszystkim okresu wczesnośredniowiecznego. Podobną drogę zawodową przeszedł drugi z Laureatów, prof. Andrzej Kola. Studia z zakresu archeologii ukończył na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 1966 roku. Rozprawę doktorską obronił w 1975 roku. W 1991 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego, a w roku 2007 Prezydent RP nadał mu tytuł profesora w zakresie nauk humanistycznych. W ciągu kilku dekad swojego zatrudnienia na toruńskiej Uczelni prowadził różnorodne zajęcia dydaktyczne. W latach 1999–2002 pełnił funkcję Prodziekana Wydziału Nauk Historycznych UMK. Od 1992 roku był członkiem Rady Naukowej Uniwersyteckiego Centrum Archeologii Średniowiecza i Nowożytności, a od 1974 roku członkiem Toruńskiego Towarzystwa Naukowego, pełniąc najpierw funkcję sekretarza serii „Prace Archeologiczne”, a następnie przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego tej serii.

⁵ <https://kulturaupodstaw.pl/mosty-lednickie/> [odczyt: 15.11.2024].

Mimo że przez cały okres swojej aktywności badawczej zajmowały go zagadnienia z zakresu archeologii osadnictwa wczesnego i późnego średniowiecza, to obok tego nurtu niejako równolegle pojawiła się fascynacja archeologią podwodną. W uznaniu niekwestionowanych zasług w tym zakresie w roku 2001 Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej powołał prof. Andrzeja Kolę na Rzecznikę MKiDN w dziedzinie „ochrona zabytków archeologicznych – w specjalizacji: archeologia późnego średniowiecza i nowożytności oraz archeologia podwodna”.

Z perspektywy upływu wielu lat można dzisiaj dostrzec, że ów duet badawczy osób o podobnym sprofilowaniu indywidualnych zainteresowań stanął przed szansą osiągnięcia wielkiego sukcesu naukowego, mimo że czasy, kiedy za ich sprawą archeologia podwodna się rodziła, nie były łatwe. Należy bowiem przypomnieć, że był to okres ciągłej, większej lub mniejszej izolacji państw środkowoeuropejskich od Zachodu, co między innymi przekładało się na utrudniony dostęp do profesjonalnego sprzętu eksploracji podwodnej, nowoczesnych metod badawczo-analitycznych (np. w zakresie dendrochronologii) czy wreszcie wymiany doświadczeń i wyników badań poprzez wspólne projekty, publikacje czy konferencje. Mimo to już w pierwszej połowie lat 70. XX wieku Gerard Wilke wraz z Andrzejem Kolą rozwinęli zainteresowania badawcze w zakresie eksploracji podwodnej, dokładając wielu starań i wysiłków, by w tak niełatwych czasach położyć podwaliny pod powstanie toruńskiego, akademickiego ośrodka archeologii podwodnej, który dzisiaj należy do wiodących w Polsce. Wokół nich zgromadziło się grono studentów zainteresowanych badaniami podwodnymi i sympatyków archeologicznego nurkowania, początkowo skupionych wyłącznie w Akademickim Klubie Turystyki Podwodnej „Trepang” (działającym w ramach akademickiej struktury PTTK)⁶, a później realizujących swoje nurkowe pasje podczas studiów na kierunku archeologia ze specjalnością archeologia podwodna. Znalazło to odzwierciedlenie w działaniach badawczych na wielu podwodnych stanowiskach archeologicznych, głównie z zachowanymi pozostałościami drewnianych mostów wczesnośredniowiecznych. Każde takie badanie, podejmowane w toni wód polskich jezior, przynosiły nowe doświadczenia w zakresie technik i sposobów eksploracji podwodnej. W strukturze Instytutu Archeologii UMK pojawiła się Pracownia Archeologii Podwodnej (1982–1985), w 1985 roku przekształcona w Zakład Archeologii Podwodnej.

⁶ Pierwszym i wieloletnim Prezesem „Trepanga” był dr Gerard Wilke. Obecnymi kontynuatorami tego stowarzyszenia są Akademicki Klub Badań Podwodnych i Akademickie Koło Badań Podwodnych, działające przy Instytucie Archeologii UMK.

Pierwszym jego kierownikiem został dr Gerard Wilke, zajmujący to stanowisko do 1987 roku. Od 1990 roku funkcję kierowniczą Zakładu sprawował prof. Andrzej Kola.

Połowa lat 70. XX wieku to także czas współpracy Gerarda Wilke i Andrzeja Koli z ówczesnym Centralnym Muzeum Morskim w Gdańsku przy takich projektach bałtyckich wraków jak „Miedziowiec” (z XV wieku) i „Solen” (z XVI wieku). W drugiej połowie tej dekady prospekcje podwodne zostały zintensyfikowane, czego przejawem był wieloletni projekt badawczy na wczesnośredniowiecznej przeprawie mostowej w Bobiecinie koło Miastka (1976–1983). Lata 70. to także czas podjęcia współpracy międzynarodowej w zakresie badań podwodnych. Pierwsze takie działania prowadzono wspólnie z Muzeum Archeologicznym w Warnie (Bułgaria), gdzie badano antyczny port w Szabli na Morzu Czarnym (1979–1980). W 1982 roku Gerard Wilke brał udział w badaniach podwodnych na stanowisku Yassi Ada koło tureckiego Bodrum w ramach letniej szkoły archeologii podwodnej Council of Europe, kierowanej przez wybitnego amerykańskiego badacza prof. George’a Fletchera Bassa. W latach 80. XX wieku Gerard Wilke rozwinął także zainteresowania pradziejowymi osiedlami nawodnymi Polski Północno-Wschodniej. Przeprowadził kilka prospekcji i rozpoczął systematyczne badania lądowe oraz podwodne na tzw. stanowisku rusztowym kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Mołtajnach koło Kętrzyna. Po wyjeździe do Kilonii Gerard Wilke nie zerwał kontaktów z archeologią średniowiecza i archeologią podwodną, uczestniczył i wspierał badania na Ostrowie Lednickim oraz zorganizował wspólne polsko-niemieckie prospekcje podwodne na jeziorze Plön (1995–1997, 2002). Od 1991 roku zatrudniony w Instytucie Pradziejów i Wczesnej Historii na Uniwersytecie Christiana Albrechta w Kilonii, czynnie uczestniczył w życiu naukowym, publikując szereg artykułów poświęconych wczesnemu średniowieczu i archeologii podwodnej. Gerard Wilke jest członkiem kilku stowarzyszeń polskich i zagranicznych, w tym stowarzyszenia American Institute of Nautical Archeology (INA Texas) i The Nautical Archeology Society (London).

Andrzej Kola i Gerard Wilke to niekwestionowani pionierzy toruńskiego ośrodka archeologii podwodnej. Ich naukowy i organizacyjny upór, połączony z twórczym zaangażowaniem, zostawił trwały ślad badawczy w postaci wielu publikacji, wśród których te poświęcone archeologii podwodnej zajmują ważne miejsce w dorobku polskiej i europejskiej literatury naukowej. Pasja badawcza obu Laureatów w tym zakresie chyba w największym wymiarze zaznaczyła się w trakcie wieloletnich badań reliktyw przepraw mostowych piastowskiego

Ostrowa Lednickiego. Osiągnięte efekty poznawcze są imponujące. Tą nad wyraz pozytywną energią badawczą „zarażali” kolejne pokolenia podwodnych archeologów, czego najlepszym potwierdzeniem są nadal trwające prace w tym fascynującym miejscu, prowadzone przez uczniów obu Laureatów.

PRESTIGIOUS LEDNICA PIAST EAGLE AWARDS
FOR THE FOUNDERS OF THE ACADEMIC CENTRE OF UNDERWATER
ARCHAEOLOGY IN TORUŃ

In 2024, the Lednica Piast Eagle Award Chapter honoured Prof. Andrzej Kola and Dr. Gerard Wilke with commemorative statuettes (Fig. 1) in recognition of their contributions as founders and long-serving researchers of the early medieval Lednica bridges. The ceremony was held at the Museum of the First Piasts at Lednica and was attended by the Chapter's members, local authorities of the Greater Poland voivodship, the Gniezno district and the municipality of Łubowo, as well as laureates from previous years, amongst them Prof. Hanna Maria Kóčka-Krenz, Prof. Andrzej Buko and Prof. Przemysław Urbańczyk.

The awarded two esteemed individuals are widely recognised as the pioneering figures behind the establishment of the Underwater Archaeology Centre in Toruń, as well as the driving forces behind the development of the educational specialisation in this domain. During the years 1982 to 2008, they presided over the underwater research initiatives that culminated in the discovery and meticulous documentation of the wooden remnants of two early medieval bridges. These bridges, once integral to the transportation networks leading to Gniezno and Poznań, have now been preserved and studied by the efforts of the present-day laureates. The underwater exploration has yielded a vast array of cultural material, including iron military equipment, bronze bowls, wooden, bone and leather artefacts, and numerous ceramic vessels. The results of these explorations and their findings were presented at various national and international conferences and published in numerous articles and scholarly books (Figs. 2–4).

